

Janina Witkowska

Uniwersytet Łódzki

Rola kapitału zagranicznego w modernizacji gospodarki nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej. Aspekty porównawcze

1. Wprowadzenie

Bezpośrednie inwestycje zagraniczne (BIZ) są postrzegane jako istotny czynnik przyspieszający rozwój krajów przyjmujących, o ile zostaną spełnione pewne warunki dotyczące charakteru napływających inwestycji i polityki krajów goszczących. Nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej są importerami kapitału w formie BIZ i wiążą z nim nadzieję na modernizację swoich gospodarek. Jednocześnie następują procesy umiędzynarodowienia krajowych firm. Sprzyja temu członkostwo w Unii Europejskiej, która ustanowiła swobodny przepływ kapitału w ramach jednolitego rynku europejskiego i w stosunkach z krajami trzecimi.

Grupa nowych krajów członkowskich nie jest homogeniczna pod względem roli, jaką odgrywają BIZ w tych krajach. Widoczne są różnice dotyczące nie tylko skali zaangażowania kapitału zagranicznego w formie BIZ, ale także znaczenia w modernizacji ich gospodarek.

Celem niniejszego opracowania jest analiza i ocena roli BIZ w modernizacji wybranych nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej, jak również próba odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu firmy z udziałem kapitału zagranicznego wpływają na zmiany ekonomiczne w tych krajach. Zakres geograficzny analizy zostanie ograniczony zasadniczo do czterech nowych krajów członkowskich UE, tj. Czech, Polski, Węgier i Słowacji, co wynika z dostępności danych staty-

stycznych. W badaniach zostaną wykorzystane bazy danych UNCTAD, OECD i w ograniczonym zakresie również narodowe statystyki.

Szczegółowe zadania badawcze są następujące:

- wskazanie teoretycznych podstaw do analizy wpływu BIZ na kraje przyjmujące,
- określenie pozycji nowych krajów członkowskich UE w globalnych i wewnątrzunijnych skumulowanych BIZ, jak również w ich rocznych strumieniach,
- ocena wpływu BIZ na procesy restrukturyzacji w przemyśle przetwórczym i usługach, a także w eksporcie tych krajów,
- porównanie zaangażowania korporacji transnarodowych w działalność B+R i określenie ich roli w technologicznej modernizacji w tych krajach,
- ocena skali aktywności firm krajowych za granicą w formie BIZ.

2. Teoretyczne aspekty oddziaływania bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarki krajów przyjmujących

Teoretyczne podstawy do analizy oddziaływania bezpośrednich inwestycji zagranicznych na gospodarki krajów przyjmujących stanowią trzy nurty badań nad zagadnieniami bezpośrednich inwestycji zagranicznych:

- klasyczna literatura na temat BIZ, w której podejmowane są próby odpowiedzi na najbardziej zasadnicze pytania dotyczące tej formy międzynarodowych przepływów kapitałowych, np.: jakie warunki muszą zaistnieć, aby wystąpiły BIZ? dlaczego inwestorzy zagraniczni są w stanie konkurować z lokalnymi firmami? dlaczego wybierają dany kraj jako miejsce lokalizacji inwestycji? Próby teoretycznych poszukiwań przyniosły różne hipotezy¹;

¹ S.H. Hymer, *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment*, The MIT Press, Cambridge–London (1960) 1976, s. 1–25, 41–46, 72–79; F.T. Knickerbocker, *Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise*, Harvard University, Boston 1973, s. 192–206; J.H. Dunning, *Trade Location of Economic Activities and the MNE: A Search for an Eclectic Approach* [w:] *The International Allocation of Economic Activities. Proceedings of a Nobel Symposium held in Stockholm*, red. B. Ohlin, P.O. Hesselborn, P.M. Wijkman, MacMillan Press Ltd., London–Basingstoke 1977, s. 395–418; J.H. Dunning, *Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of Eclectic Theory*, „Oxford Bulletin of Economics and Statistics” 1979, nr 4, s. 269–291; J.H. Dunning, *The Eclectic Paradigm of International production: A Restatement and Some Possible Extensions*, „Journal of International Business Studies” 1988, nr 1, s. 1–32; J.P. Agarwal, *Determinants of Foreign Direct Investment: A Survey*, „Weltwirtschaftliches Archiv” 1980, nr 4, s. 739–773; A.M. Rugman, *Internationalization as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Re-Appraisal of Literature*, „Weltwirtschaftliches Archiv. Review

– dyskusja nad wpływem BIZ na gospodarki krajów przyjmujących, w szczególności mniej rozwiniętych; wskazuje się, że w warunkach globalizacji zasadnicza rola BIZ w rozwoju ekonomicznym nie zmienia się, pojawia się natomiast większa różnorodność typów BIZ, korzyści z nimi związanych i sposobów oddziaływania na gospodarkę kraju przyjmującego; z punktu widzenia kraju przyjmującego ważne są cechy napływających inwestycji, motywy inwestorów, wdrażane przez nich strategie w odniesieniu do powiązań z gospodarką kraju przyjmującego oraz aktywa, które posiadają, i aktywa poszukiwane w krajach przyjmujących²;

– literatura na temat integracji europejskiej, w której prowadzona jest analiza efektów swobodnego przepływu kapitału w integrującym się obszarze oraz w stosunkach z krami trzecimi; wnioski formułowane na gruncie teorii integracji i teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych pozwalają lepiej ocenić wpływ procesów integracyjnych na oddziaływanie inwestorów zagranicznych na gospodarkę nowych krajów członkowskich UE³.

of World Economics” 1980, Bd. 116; J.H. Hennart, *A Theory of Multinational Enterprise*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1982; H.P. Gray, *Macroeconomic Theories of Foreign Direct Investment: An Assessment* [w:] *New Theories of Multinational Enterprise*, red. A.M. Rugman, London–Canberra 1982; P.J. Buckley, M. Casson, *The Future of Multinational Enterprise*, MacMillan Press, London 1976; M. Casson, *Alternatives to the Multinational Enterprise*, MacMillan Press, London 1979.

² *Foreign Direct Investment and Development*, UNCTAD, UN, New York–Geneva 1999; *World Investment Report 1999. Foreign Direct Investment and the Challenge of Development*, UN, New York–Geneva 1999; S. Lall, R. Narula, *Foreign Direct Investment and Its Role in Economic Development: Do We Need a New Agenda?* [w:] *Understanding FDI-Assisted Economic Development*, red. S. Lall, R. Narula, Routledge, London–New York 2006, s. 1–18; S.D. Cohen, *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment. Avoiding Simplicity, Embracing Complexity*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 179–204; por. także: J. Witkowska, *Rynek czynników produkcji w procesie integracji europejskiej. Trendy, współzależności, perspektywy*, Wydawnictwo UE, Łódź 2001, s. 169–174; oraz Z. Wysokińska, J. Witkowska, *Integracja europejska. Europeizacja polityki ekonomiczno-społecznej w Unii Europejskiej i umiędzynarodowienie rynków nowych krajów członkowskich Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 187–190.

³ G.N. Yannopoulos, *Foreign Direct Investment and European Integration. The Evidence from Formative Years of the European Community*, „Journal of Common Market Studies” 1990, vol. 28, nr 3, s. 247–257; W. Molle, *The Economics of European Integration – Theory, Practice, Policy*, Aldershot 1990, s. 115–143; W. Molle, R. Morsink, *Intra-European Direct Investment* [w:] *Multinationals and Europe 1992. Strategies for the Future*, red. B. Burgenmeier, J.L. Mucchelli, London 1991, s. 81–101; J. Pelkmans, *Economics of European Integration, Methods and Economic Analysis*, Longman, Harlow–New York 1997, s. 133–145; por. także J. Witkowska, *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie Środkowowschodniej. Próba interpretacji na gruncie teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych i teorii integracji*, Wydawnictwo UE, Łódź 1996, s. 173–194.

3. Pozycja nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej w globalnych i wewnątrzunijnych bezpośrednich inwestycjach zagranicznych

Pozycję kraju bądź grupy krajów w światowych BIZ należy oceniać na podstawie udziału w globalnych skumulowanych BIZ – napływających i wypływających, gdyż globalne roczne strumienie BIZ podlegają niekiedy dużym wahaniom, z racji ich wrażliwości na koniunkturę światową. Unia Europejska, jako całe ugrupowanie – UE-27, pozostaje głównym eksporterem netto kapitału w formie BIZ w gospodarce światowej. Jej udział w skumulowanych globalnych BIZ ulokowanych za granicą wyniósł 47,4% w 2009 r. i odpowiednio 42% w skumulowanych BIZ napływających⁴. W porównaniu z okresem sprzed kryzysu udziały te zmniejszyły się, co wskazuje na zmniejszenie się kapitałowego zaangażowania inwestorów europejskich za granicą oraz występowanie dezinwestycji⁵.

Jeżeli w tym kontekście wyróżnimy grupę nowych krajów członkowskich UE – UE-12, to ich pozycja w światowych skumulowanych BIZ jest diametralnie różna od wskazywanej powyżej pozycji całego ugrupowania. Nowe kraje członkowskie UE są bowiem importerami netto kapitału w formie BIZ. Obserwuje się silną asymetrię między tzw. starymi i nowymi krajami członkowskimi, w odniesieniu do ich udziałów w globalnych skumulowanych BIZ i globalnych strumieniach. Udział grupy UE-15 („stare” kraje członkowskie) w globalnych skumulowanych BIZ napływających wyniósł 37,4% w 2009 r. i zmniejszył się o 1 punkt procentowy w porównaniu z rokiem poprzednim, podczas gdy udział grupy nowych krajów członkowskich (UE-12) wzrósł z 4% do 4,6% i osiągnął poziom 815,7 mld USD⁶. Ta niewielka zmiana *in plus* w udziale nowych krajów członkowskich w światowych skumulowanych BIZ napływających potwierdza, że w warunkach globalnego kryzysu finansowego reakcje inwestorów zagranicznych były zróżnicowane w odniesieniu do analizowanych grup krajów UE, z preferencją dla nowych krajów członkowskich podczas podejmowania decyzji inwestycyjnych. W tym okresie warunki lokalizacji inwestycji w nowych krajach członkowskich UE były prawdopodobnie postrzegane przez inwestorów zagranicznych jako bardziej sprzyjające niż w „starej” UE. Należy jednak podkreślić, że w niektórych nowych krajach członkowskich, takich jak Węgry, Słowacja i Słowenia, w 2009 r. wystąpiły dezinwestycje⁷.

⁴ *World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy*, UN, New York–Geneva 2010; obliczenia własne.

⁵ Por. Z. Wysokińska, J. Witkowska, *op. cit.*, s. 234.

⁶ *World Investment Report 2010: Investing in a Low...*; obliczenia własne.

⁷ *Ibidem*, s. 167.

Skumulowane BIZ napływające do UE jako całości są silnie skoncentrowane w krajach UE-15. Ich udział w skumulowanych BIZ ulokowanych w całej UE kształtował się na poziomie 89% w 2009 r., podczas gdy udział UE-12 osiągnął poziom 11% i wzrósł nieznacznie w porównaniu z rokiem poprzednim, tj. z poziomu 9,2%⁸.

Nowe kraje członkowskie UE odnotowują również procesy umiędzynarodowienia działalności krajowych firm i obserwuje się początki eksportu kapitału w formie BIZ z tych krajów. Członkostwo w UE wzmocniło te procesy, przez uczestnictwo nowych krajów członkowskich w swobodnym przepływie kapitału w ramach ugrupowania i w stosunkach z krajami trzecimi. Dotychczasowa skala udziału krajów UE-12 w globalnych skumulowanych BIZ wpływających ciągle jest jeszcze znikoma, w porównaniu ze „starymi” krajami członkowskimi. Tym niemniej z punktu widzenia poszczególnych krajów wielkość skumulowanych BIZ wpływających może mieć już znaczenie dla gospodarki.

Udział nowych krajów członkowskich w światowych skumulowanych BIZ wpływających wyniósł 1,4% i osiągnął poziom 258,8 mld USD w wielkościach absolutnych⁹. W porównaniu ze wskazywanym powyżej udziałem całej UE – 47,4%, jest to wielkość znikoma.

4. Znaczenie bezpośrednich inwestycji zagranicznych w gospodarce nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej

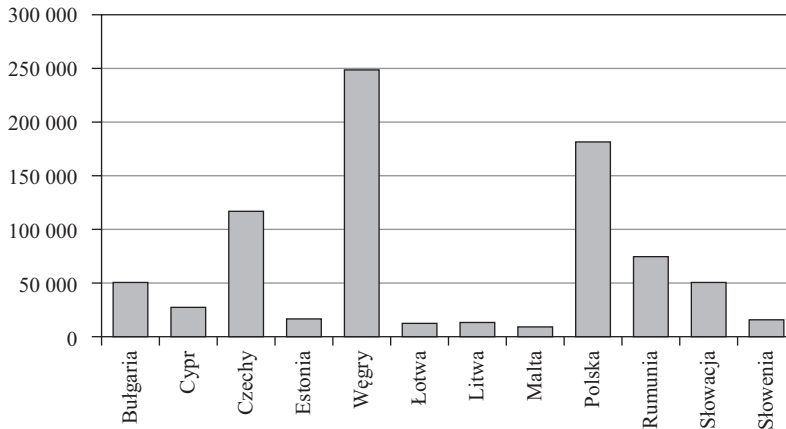
Grupa nowych krajów członkowskich nie jest homogeniczna pod względem roli korporacji transnarodowych i BIZ w ich gospodarkach. Widoczne są różnice nie tylko w skali zaangażowania zagranicznych inwestorów w poszczególnych krajach, ale także w znaczeniu BIZ w modernizacji ich gospodarek. Różnice w skali zaangażowania zagranicznych inwestorów widoczne są przede wszystkim w absolutnej wielkości BIZ ulokowanych w poszczególnych krajach.

Kraje, które są liderami pod względem absolutnej wielkości skumulowanych BIZ napływających, to Węgry, Polska i Czechy. Inwestorzy zagraniczni ulokowali w ich gospodarkach odpowiednio 248,7 mld USD, 182,8 mld USD i 115,9 mld USD (stan na 2009 r.)¹⁰. Rys. 1 przedstawia wielkość zainwestowanego skumulowanego kapitału w formie BIZ we wszystkich 12 nowych krajach członkowskich.

⁸ *World Investment Report 2010: Investing in a Low...*; obliczenia własne.

⁹ *Ibidem*; obliczenia własne.

¹⁰ *Ibidem*, s. 172.

Rys. 1. Skumulowane bezpośrednie inwestycje zagraniczne napływające do nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej w 2009 r. w mln USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD.

Aby ocenić rzeczywiste różnice między poszczególnymi krajami, wielkość skumulowanego kapitału w formie BIZ powinna być odniesiona do liczby ludności w tych krajach. Dane na temat wielkości skumulowanych BIZ *per capita* ulokowanych w nowych krajach członkowskich w latach 1990–2009 zawiera tabela 1. Przy zastosowaniu względnych miar ranking krajów zmienia się zasadniczo (por. także rys. 2). W 2009 r. wśród nowych krajów członkowskich UE przyjmujących kapitał w formie BIZ można wyróżnić kilka grup, a mianowicie:

- powyżej 20 tys. USD na 1 mieszkańca otrzymują Cypr, Malta i Węgry,
- w przedziale 11–12 tys. USD – Czechy i Estonia,
- w przedziale 5–10 tys. – Łotwa, Bułgaria, Słowacja i Słowenia,
- mniej niż 5 tys. USD – Rumunia, Litwa i Polska.

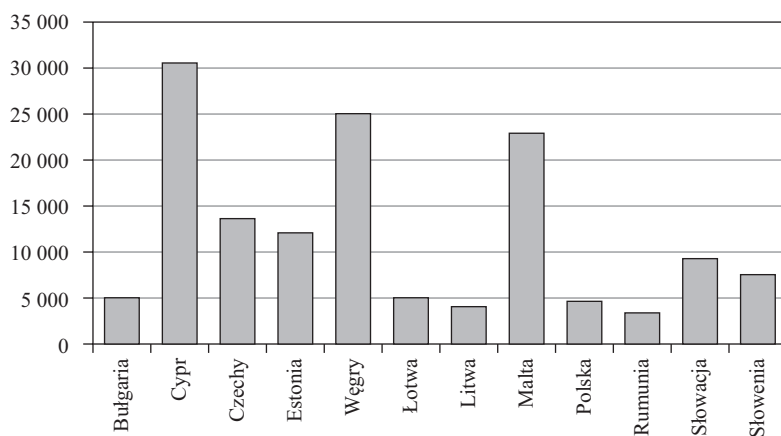
Mimo rysujących się różnic między nowymi członkami UE, wszystkie analizowane kraje odnotowały wzrost skumulowanych BIZ *per capita* po akcesji do ugrupowania. Najbardziej jednak spektakularną zmianę obserwowano w przypadku Bułgarii i Węgier, gdzie skumulowane BIZ na 1 mieszkańca w 2009 r. zwiększyły się czterokrotnie w porównaniu z 2005 r.

Dalsza analiza danych zawartych w tabeli 1 wskazuje, że wśród nowych krajów członkowskich UE wyłaniają się subregionalni liderzy pod względem wielkości skumulowanych BIZ *per capita*. Jeżeli wyróżni się subregiony z uwagi na geograficzne powiązania między krajami, to wśród krajów bałtyckich – nowych członków UE, takim liderem jest Estonia, wśród krajów dawnej Grupy Wyszehradzkiej – Węgry, a wśród krajów południa Europy – Cypr.

Tabela 1. Skumulowane bezpośrednie inwestycje zagraniczne napływające *per capita* w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w latach 1990–2009 w USD

Kraj	Skumulowane BIZ napływające <i>per capita</i>				
	1990	1995	2000	2005	2009
Estonia	.	501,9	1 838,0	9 112,1	12 134,4
Litwa	.	97,0	666,7	1 891,4	4 251,0
Łotwa	.	247,2	877,8	2 086,8	5 234,0
Czechy	132,3	712,3	2 117,0	5 832,2	11 611,0
Polska	2,9	203,2	890,6	2 443,3	4 797,4
Węgry	55,0	968,5	2 238,9	6 074,7	24 902,0
Słowacja	53,7	236,9	882,3	2 845,2	9 307,8
Słowenia	852,6	896,7	1 457,9	4 030,0	7 524,4
Cypr	.	2 156,0	3 697,6	10 488,0	30 526,1
Malta	1 291,7	2 439,2	5 817,5	10 409,4	22 963,4
Bułgaria	12,7	53,2	337,7	1 185,3	5 229,6
Rumunia	–	49,6	306,6	1 100,9	3 491,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie: *World Investment Report 2001. Promoting Linkages*, UN, New York–Geneva 2001; *World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, UN, New York–Geneva 2006; *World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy*, UN, New York–Geneva 2010; *World Population Prospects: The 2008 Revision Population Database*, UN, 2009.

Rys. 2. Skumulowane bezpośrednie inwestycje zagraniczne napływające *per capita* w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej w 2009 r. w USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD.

Dane na temat dynamiki rocznych napływów BIZ do nowych krajów członkowskich UE również potwierdzają zwiększone zainteresowanie inwestorów zagranicznych inwestowaniem w tych krajach po ich przystąpieniu do UE, co

sugerowałyby wzmocnienie ich przewagi lokalizacyjnej z tytułu integracji z UE. Pozytywny wpływ członkostwa w UE na przyciąganie kapitału w formie BIZ do wybranych krajów widoczny był w szczególności w latach 2004–2005 (tabela 2). W okresie globalnego kryzysu finansowego kraje te odnotowały jednak załamanie się rocznych strumieni BIZ napływających, a nawet dezinvestycje.

Tabela 2. Dynamika bezpośrednich inwestycji zagranicznych napływających do nowych krajów członkowskich UE w latach 1995–2009 w % (rok poprzedni = 100)

Kraj	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Estonia	100,0	200,0	111,1	290,0	62,1	150,0	74,1	97,3
Litwa	500,0	400,0	400,0	125,0	180,0	111,1	90,0	19,1
Łotwa	200,0	200,0	200,0	116,7	242,9	129,4	63,6	5,7
Czechy	433,3	192,3	238,0	234,0	47,0	189,1	102,9	42,2
Polska	411,1	251,4	280,4	80,6	188,5	115,3	73,0	77,6
Węgry	383,3	60,9	214,3	171,1	97,4	81,3	106,6	-0,09
Słowacja	200,0	950,0	375,0	70,0	223,8	70,2	103,0	-1,5
Słowenia	285,7	50,0	266,7	75,0	100,0	233,3	126,2	3,5
Cypr	100,0	800,0	122,2	109,1	158,3	115,8	100,0	144,4
Malta	142,9	600,0	40,0	175,0	271,3	52,6	92,3	95,2
Bułgaria	–	125,0	151,9	111,4	197,4	151,9	78,6	45,6
Rumunia	–	100,0	86,8	100,0	175,4	86,8	134,3	45,5

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych UNCTAD.

Poza powyższymi miarami do oceny znaczenia BIZ dla gospodarek nowych krajów członkowskich mogą być wykorzystane wskaźniki pokazujące: stosunek skumulowanych BIZ ulokowanych w danym kraju do PKB oraz stosunek strumieni BIZ napływających do nakładów inwestycyjnych na kapitał stały brutto w danym kraju.

Dane na temat pierwszego wskaźnika pokazują, że w przypadku nowych krajów członkowskich UE skumulowane BIZ napływające w stosunku do tworzonoego przez te kraje PKB ważą stosunkowo dużo. W 2008 r. średni wskaźnik dla całej UE wynosił bowiem 35%, a dla 12 nowych krajów członkowskich prawie 54%. Kryzys spowodował zmniejszenie się wskaźnika o 5 punktów procentowych w porównaniu z 2007 r. Poszczególne kraje cechują się znacznym zróżnicowaniem wskaźnika, który wahał się od 27% dla Litwy do 108% dla Malty¹¹.

Drugi wskaźnik, tj. strumienie BIZ napływające jako procent krajowych nakładów inwestycyjnych na środki trwałe brutto, w 2008 r. wynosił 13% dla całego ugrupowania i obniżył się aż o dziesięć punktów procentowych w porównaniu z rokiem poprzednim, co odzwierciedla drastyczne zmniejszenie się

¹¹ Z. Wysokińska, J. Witkowska, *op. cit.*, s. 150.

napływu BIZ do tych krajów. Dane dla nowych krajów członkowskich potwierdzają również spadek zasilania zewnętrznego procesów inwestycyjnych w tych krajach w warunkach kryzysu. Analizowany wskaźnik wynosił w 2008 r. 27,2% i w porównaniu z rokiem poprzednim był niższy o siedem i pół punktu procentowego. Na tle całej UE nowe kraje członkowskie w wyższym stopniu zależne są od kapitału zagranicznego w swoim rozwoju gospodarczym¹².

Powyższe dwa wskaźniki wskazują, że zarówno skumulowane BIZ napływające, jak też strumienie BIZ ważą przeciętnie dwukrotnie więcej w gospodarce nowych krajów członkowskich niż w gospodarce całego ugrupowania. Odpowiednio do tych miar wśród EU-12 krajami najbardziej uzależnionymi od kapitału zagranicznego są Malta, Cypr, Bułgaria i Estonia¹³.

5. Zmiany w strukturze branżowej skumulowanych bezpośrednich inwestycji zagranicznych w nowych krajach członkowskich

Analiza zmian struktury branżowej BIZ, z racji dostępności bardziej szczegółowych danych statystycznych, zostanie ograniczona do czterech krajów Grupy Wyszehradzkiej, tj. Czech, Słowacji, Węgier i Polski. Struktura branżowa skumulowanych BIZ w tych krajach podlegała już zmianom w dłuższym okresie. W latach 2000–2009 najbardziej charakterystyczną zmianą było przesunięcie w strukturze skumulowanych BIZ w kierunku usług. Udział BIZ ulokowanych w usługach w skumulowanych BIZ ogółem wynosił w 2009 r. 48,4% w Słowacji, 53,6% w Czechach, 58,6% w Polsce i 87% na Węgrzech¹⁴. Udział skumulowanych BIZ w przetwórstwie przemysłowym systematycznie zmniejszał się we wszystkich krajach i osiągnął poziom nieco powyżej 30% w Polsce, Czechach i Słowacji. Natomiast na Węgrzech nastąpił radykalny spadek tego udziału do wysokości niecałych 10%.

W samym sektorze usług nastąpiły również zmiany w strukturze zaangażowania kapitału zagranicznego. Obserwuje się wyraźne przesunięcie BIZ do nowoczesnych usług, wśród których dominuje pośrednictwo finansowe (45,6% ogółu skumulowanych BIZ na Węgrzech i ok. 20% w przypadku pozostałych analizowanych krajów) oraz nieruchomości, wynajem i usługi na rzecz biznesu. Udział tych usług wahał się w granicach od 11% w Słowacji do 32,6% na Węgrzech¹⁵.

¹² *Ibidem*.

¹³ *World Investment Report 2009...*, s. 255–256.

¹⁴ Obliczenia własne na podstawie bazy danych OECD.

¹⁵ *Ibidem*.

W przetwórstwie przemysłowym wspólną cechą była wysoka atrakcyjność dla inwestorów zagranicznych przemysłu motoryzacyjnego i metalowego. Występowały także różnice w strukturze BIZ w przetwórstwie przemysłowym między analizowanymi krajami. W Polsce najbardziej atrakcyjnym przemysłem dla inwestorów zagranicznych pozostawał przemysł spożywczy, podczas gdy ta branża zajmowała dopiero trzecie miejsce w Czechach. W Słowacji trzecią branżą pod względem atrakcyjności była rafinacja ropy i pozostałe przetwórstwo. Węgry są natomiast jedynym krajem, który przyciągnął większe inwestycje do produkcji sprzętu i aparatury telewizyjnej, radiowej i telekomunikacyjnej, czyli branży zaliczanej do wysokich technologii.

Struktura skumulowanych BIZ w przetwórstwie przemysłowym według technologicznej intensywności¹⁶ kształtowała się w analizowanych krajach w 2009 r. następująco¹⁷:

- Węgry uzyskały wyjątkową pozycję w zakresie inwestycji zagranicznych w działalności przetwórczej, zaliczanej do wysokiej i średniowysokiej techniki; w tych dziedzinach działalności ulokowane zostało aż 68% skumulowanych BIZ w przetwórstwie przemysłowym (przetwórstwo przemysłowe traktowane jako 100%); skumulowane BIZ w dziedzinach zaliczanych do wysokiej techniki wynosiły odpowiednio 30,3% i średniowysokiej – 37,8%;

- pozostałe analizowane kraje zajęły pozycję daleko za liderem w zakresie skumulowanych BIZ ulokowanych w dziedzinach o wysokiej technice. Udziały kształtowały się odpowiednio w przypadku Polski – 3,4%, Słowacji – 3,8% i Czech – 6,4%;

- udziały skumulowanych BIZ w dziedzinach charakteryzujących się średniowysoką techniką były również zróżnicowane; najwyższy udział osiągnęły Czechy (42,6%), podczas gdy w Polsce i Słowacji udziały te wyniosły odpowiednio 37,2% i 29,3%.

Powyższe obliczenia potwierdzają, że BIZ odgrywają ważną rolę w modernizacji węgierskiego przemysłu, natomiast ich wpływ na przemysłową restrukturyzację pozostałych analizowanych krajów był umiarkowany.

6. Zaangażowanie inwestorów zagranicznych w działalność B+R w nowych krajach członkowskich Unii Europejskiej

W ramach umiędzynarodowienia działalności B+R korporacje transnarodowe lokują pewne funkcje badawczo-rozwojowe w swoich filiach zagranicznych,

¹⁶ Klasyfikacja według: Z. Wysokińska, *Konkurencyjność w międzynarodowym i globalnym handlu technologiami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Łódź 2001, s. 97–98.

¹⁷ Obliczenia własne na podstawie bazy danych OECD.

w tym również w nowych krajach członkowskich UE. Miarą ich zaangażowania są wydatki ponoszone na działalność B+R w tych krajach oraz zatrudnienie pracowników badawczych.

Wydatki na B+R firm z udziałem zagranicznym w analizowanych trzech krajach, tj. w Czechach, Słowacji i na Węgrzech rosły umiarkowanie w latach 2000–2007 i zwiększyły się od 1,3- do 2,4-krotnie. Natomiast w Polsce w tym samym okresie wydatki te zwiększyły się aż sześciokrotnie¹⁸.

Wydatki na B+R były najwyższe w przetwórstwie przemysłowym¹⁹. Struktura branżowa tych wydatków korespondowała do pewnego stopnia ze strukturą branżową skumulowanych BIZ ulokowanych w tych krajach. W Czechach ok. 40% ogólnych wydatków na B+R firm z udziałem kapitału zagranicznego poniesione zostało w przemyśle motoryzacyjnym, natomiast w Polsce – 19%. Inne branże, w których odnotowano relatywnie wyższe wydatki na B+R tych firm, to produkcja wyrobów chemicznych, gumowych i z tworzyw sztucznych – w Słowacji 33,3% i w Polsce – 10,8%, produkcja sprzętu i aparatury telewizyjnej, radiowej i telekomunikacyjnej – w Słowacji 16,6%, produkcja sprzętu optycznego i elektrycznego – w Czechach 12,8% i w Polsce 8,4%, a także w przemyśle spożywczym – w Polsce 13%²⁰.

Działalność inwestorów zagranicznych w sferze B+R była stosunkowo znacząca z punktu widzenia gospodarek krajów przyjmujących. Potwierdzają to dane na temat ich udziałów w krajowych nakładach na B+R ogółem i liczbie zatrudnianych pracowników badawczych. Udziały te wynosiły w 2007 r. odpowiednio²¹:

- w Czechach – 54,7% i 43,2%,
- w Polsce – 30,7% i 44,9%,
- w Słowacji – 37,% i 23%.

Jak wynika z powyższych danych, zaangażowanie inwestorów zagranicznych w sferze B+R jest znaczące z punktu widzenia analizowanych krajów i z pewnością ułatwia procesy modernizacji gospodarki. Jednak ogólny poziom innowacyjności tych gospodarek, jak wiadomo, ciągle nie jest wystarczający.

7. Rola bezpośrednich inwestycji zagranicznych w rozwoju eksportu z nowych krajów członkowskich – przypadek Polski

Firmy z udziałem kapitału zagranicznego zdobyły znaczącą pozycję zarówno na polskim rynku, jak i w polskim eksporcie. Osiągnęły one 35% udziału

¹⁸ Obliczenia własne na podstawie bazy danych OECD.

¹⁹ Dane na temat struktury wydatków na B+R na Węgrzech nie są dostępne.

²⁰ Dane OECD i obliczenia własne.

²¹ Dane OECD.

w obrotach wszystkich przedsiębiorstw w polskiej gospodarce (dane dla 2007 r.) i w porównaniu z 2000 r. zwiększyły swój udział o 10 punktów procentowych²². W eksporcie z Polski firmy te utrzymują czołową pozycję, osiągając prawie 62% udziału w eksporcie ogółem (dane dla 2008 r.)²³.

Dominacja zagranicznych inwestorów w eksporcie z niektórych branż w gospodarce polskiej wskazuje na słabość w umiędzynarodowieniu krajowych firm. W przypadku niektórych rodzajów działalności udziały firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie są tak wysokie, że praktycznie stają się one wyłącznymi eksporterami. Na przykład w eksporcie z branży²⁴:

- sprzętu radiowego, telewizyjnego i komunikacyjnego udziały te wynoszą odpowiednio 97,2%,
- pojazdów motorowych – 93,3%,
- papieru i wyrobów papierniczych, działalności wydawniczej i poligrafii – 83%,
- maszyn elektrycznych i sprzętu elektronicznego – 82,8%,
- wyrobów farmaceutycznych – 81,7%.

Firmy z kapitałem zagranicznym wykorzystały przystąpienie Polski do Unii Europejskiej do ekspansji eksportowej na rynki europejskie. W niektórych dziedzinach działalności udziały firm z kapitałem zagranicznym w eksporcie z Polski wzrosły znacząco w porównaniu z sytuacją w 2004 r. i rysują się tu możliwości dalszego zwiększania roli kapitału zagranicznego w eksporcie z Polski. Wzrost udziałów firm z kapitałem zagranicznym obserwowany jest w większym stopniu w dziedzinach zaliczanych do wysokiej i średniowysokiej techniki (produkcja maszyn biurowych, liczących i komputerów, wyroby farmaceutyczne, instrumenty medyczne, przyrządy precyzyjne i optyczne, maszyny nonelektryczne i sprzęt) niż w dziedzinach o średnioniskiej i niskiej technice. Oznacza to stopniową zmianę struktury eksportu z Polski w kierunku bardziej nowoczesnej.

8. Nowe kraje członkowskie Unii Europejskiej jako kraje inwestujące za granicą

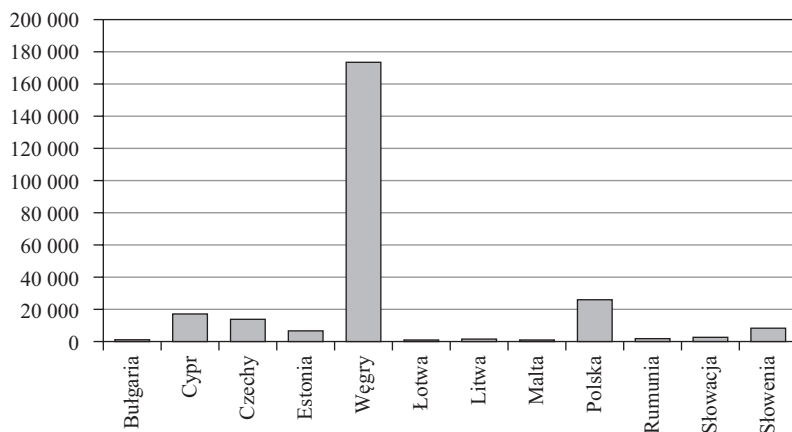
Nowe kraje członkowskie UE stopniowo stają się również eksporterami kapitału za granicę w formie BIZ (rys. 3). Proces ten został przyspieszony po akcesji tych krajów do Unii Europejskiej. Jest to szczególnie widoczne w przypadku Węgier i Polski. Węgierskie skumulowane BIZ wynosiły 176,2 mld USD

²² Dane OECD.

²³ Obliczenia własne na podstawie danych GUS.

²⁴ Dane OECD.

w 2009 r. i zwiększyły się aż 33 razy w porównaniu z 2004 r. Skumulowane BIZ, które wypłynęły z Polski, szacowane były na 29,4 mld USD w 2009 r. i zwiększyły się dziewięciokrotnie w tym samym okresie. Dwa pozostałe analizowane kraje, tj. Czechy i Węgry, były znacznie mniej zaangażowane w bezpośrednie inwestycje za granicą²⁵.

Rys. 3. Skumulowane bezpośrednie inwestycje zagraniczne nowych krajów członkowskich za granicą w 2009 r. w mln USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UNCTAD.

Geograficzna struktura skumulowanych BIZ wypływających z Węgier i Polski miała wspólną cechę, mianowicie większość inwestowanego kapitału była lokowana w dwóch krajach, tj. Szwajcarii i Luksemburgu. W przypadku Węgier aż 72% kapitału ogółem zainwestowanego za granicą przypadało na te dwa kraje, w przypadku Polski – 54%²⁶. Wybór tych dwóch specyficznych krajów jako miejsca lokalizacji inwestycji pochodzących z nowych krajów członkowskich UE oraz ograniczona informacja na temat branżowej struktury tych inwestycji pozwala przypuszczać, że stosunkowo duża część kapitału wypływającego z Węgier i Polski miała prawdopodobnie charakter czysto finansowy.

W przypadku Czech i Słowacji geograficzna struktura skumulowanych BIZ za granicą była bardziej zróżnicowana. Na podkreślenie zasługuje fakt, że kraje te inwestowały również u siebie nawzajem. Można więc przypuszczać, że przepływy kapitałowe miały rzeczywiście charakter bezpośrednich inwestycji.

²⁵ Dane OECD i obliczenia własne.

²⁶ Obliczenia własne na podstawie danych OECD.

9. Wnioski

1. Wyraźnie widoczna jest asymetria, jeżeli chodzi o pozycję „starych” i „nowych” krajów członkowskich Unii Europejskiej w globalnych i wewnątrzunijnych przepływach kapitałowych w formie BIZ, na niekorzyść tej drugiej grupy krajów. Tym niemniej bezpośrednio inwestycje zagraniczne odgrywają znaczącą, choć zróżnicowaną rolę w rozwoju nowych krajów członkowskich UE.

2. Relatywnie duże znaczenie kapitału zagranicznego w gospodarkach nowych krajów członkowskich UE potwierdzone jest takimi miarami, jak skumulowane BIZ napływające *per capita*, roczne strumienie BIZ napływających jako procent krajowych nakładów inwestycyjnych na środki trwałe brutto oraz skumulowane BIZ napływające jako procent PKB. Nowe kraje członkowskie nie są jednak jednolitą grupą i wyłaniają się wśród nich subregionalni liderzy.

3. Zmiany w strukturze branżowej skumulowanych BIZ napływających w nowych krajach członkowskich wykazują pewne podobieństwa do zmian zachodzących już od dłuższego czasu w krajach rozwiniętych. Obserwuje się przesunięcie BIZ w kierunku nowoczesnych usług oraz wzrost zaangażowania zagranicznych inwestorów w dziedziny o wysokiej i średniowysokiej technice w przetwórstwie przemysłowym. Szczególnie widoczne jest to w przypadku gospodarki węgierskiej.

4. Wydatki na B+R i zatrudnienie pracowników naukowych przez firmy z udziałem kapitału zagranicznego w nowych krajach członkowskich mogą być traktowane jako istotny czynnik wspierający modernizację ich gospodarek. W celu podniesienia innowacyjności swoich gospodarek kraje te wykorzystują także środki finansowe pochodzące z Unii Europejskiej, w połączeniu ze środkami krajowymi.

5. Inwestorzy zagraniczni zdobywają silną pozycję w eksporcie z nowych krajów członkowskich UE, co potwierdza przypadek Polski. Podejmują oni eksport z branż o wysokiej, średniowysokiej oraz średnioniskiej technice. Zachodzące zmiany wskazują na stopniowe unowocześnianie struktury eksportu z Polski.

6. Chociaż nowe kraje członkowskie są importerami netto kapitału, ich skumulowane BIZ wypływające zaczęły się zwiększać, w szczególności po akcesji do UE. Jednakże transfer kapitału za granicę przez te kraje wymaga dalszej obserwacji, ponieważ na tym etapie ich rozwoju część przepływów kapitałowych, klasyfikowanych w statystykach jako BIZ, ma prawdopodobnie charakter czysto finansowy.

Literatura

- Agarwal J.P., *Determinants of Foreign Direct Investment: A Survey*, „Weltwirtschaftliches Archiv” 1980, nr 4.
- Buckley P.J., Casson M., *The Future of Multinational Enterprise*, MacMillan Press, London 1976.
- Casson M., *Alternatives to the Multinational Enterprise*, MacMillan Press, London 1979.
- Cohen S.D., *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment. Avoiding Simplicity, Embracing Complexity*, Oxford University Press, Oxford 2007.
- Dunning J.H., *Explaining Changing Patterns of International Production: In Defence of Eclectic Theory*, „Oxford Bulletin of Economics and Statistics” 1979, nr 4.
- Dunning J.H., *The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions*, „Journal of International Business Studies” 1988, nr 1.
- Dunning J.H., *Trade Location of Economic Activities and the MNE: A Search for an Eclectic Approach* [w:] *The International Allocation of Economic Activities. Proceedings of a Nobel Symposium Held in Stockholm*, red. B. Ohlin, P.O. Hesselborn, P.M. Wijkman, MacMillan Press Ltd, London–Basingstoke 1977.
- Foreign Direct Investment and Development*, UN, New York–Geneva 1999.
- Gray H.P., *Macroeconomic Theories of Foreign Direct Investment: An Assessment* [w:] *New Theories of Multinational Enterprise*, red. A.M. Rugman, London–Canberra 1982.
- Hennart J.H., *A Theory of Multinational Enterprise*, The University of Michigan Press, Ann Arbor 1982.
- Hymer S.H., *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Investment*, The MIT Press, Cambridge–London (1960) 1976.
- Knickerbocker F.T., *Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise*, Harvard University, Boston 1973.
- Lall S., Narula R., *Foreign Direct Investment and Its Role in Economic Development: Do We Need a New Agenda?* [w:] *Understanding FDI-assisted Economic Development*, red. S. Lall, R. Narula, Routledge, London–New York 2006.
- Molle W., *The Economics of European Integration (Theory, Practice, Policy)*, Aldershot, 1990.
- Molle W., Morsink R., *Intra-European Direct Investment* [w:] *Multinationals and Europe 1992. Strategies for the Future*, red. B. Burgenmeier, J.L. Mucchelli, London 1991.
- Pelkmans J., *Economics of European Integration. Methods and Economic Analysis*, Longman, Harlow–New York 1997.
- Rugman A.M., *Internationalization as a General Theory of Foreign Direct Investment: A Re-Appraisal of Literature*, „Weltwirtschaftliches Archiv. Review of World Economics” 1980, Bd. 116.
- Witkowska J., *Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie Środkowowschodniej. Próba interpretacji na gruncie teorii bezpośrednich inwestycji zagranicznych i teorii integracji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 1996.

- Witkowska J., *Rynek czynników produkcji w procesie integracji europejskiej. Trendy, współzależności, perspektywy*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2001.
- World Investment Report 1999. Foreign Direct Investment and the Challenge of Development*, UN, New York–Geneva 1999.
- World Investment Report 2001. Promoting Linkages*, UN, New York–Geneva 2001.
- World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*, UN, New York–Geneva 2006.
- World Investment Report 2009. Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, UN, New York–Geneva 2009.
- World Investment Report 2010: Investing in a Low-Carbon Economy*, UN, New York–Geneva 2010.
- World Population Prospects: The 2008 Revision Population Database*, UN, 2009.
- Wysokińska Z., *Konkurencyjność w międzynarodowym i globalnym handlu technologiami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Łódź 2001.
- Wysokińska Z., Witkowska J., *Integracja europejska. Europeizacja polityki ekonomiczno-społecznej w Unii Europejskiej i umiędzynarodowienie rynków nowych krajów członkowskich Europy Środkowej i Wschodniej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010.
- Yannopoulos G.N., *Foreign Direct Investment and European Integration. The Evidence from Formative Years of the European Community*, „Journal of Common Market Studies” 1990, vol. 28, nr 3.

The Role of Foreign Capital in Modernising the Economies of New EU Member States. Comparative Aspects

The inflow of foreign capital to new member states in the form of foreign direct investment plays a significant role in the development of their economies; however, asymmetry may be recorded in terms of global and intra-community flows of capital in new and old member states. The increasing significance of foreign direct investment in new member states confirms an increase in the flow of *per capita* aggregated values as well as their share in national investment outlays and GDP. The modernisation of the economies of new member states (Czech Republic, Poland, Hungary and Slovakia) involves changes to the structure of foreign direct investment in favour of technologically advanced industrial processing and an increasing share of foreign investment in R&D projects as well as the recruitment of research staff in these countries. In addition to that, foreign investors strengthen the export potential of host countries, which is confirmed by the case of Poland. New EU member states also engage in overseas investment projects.

Janina Witkowska – profesor doktor habilitowany, Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Katedra Gospodarki Światowej i Integracji Europejskiej.

Zainteresowania naukowo-badawcze: ekonomia międzynarodowa, w szczególności bezpośrednie inwestycje zagraniczne oraz integracja europejska.

e-mail: janwit@uni.lodz.pl